

RÚZNÉ

Podplukovník PhDr. Miroslav Ryška

Utváření postojů branců k důstojnickému sboru ČSLA*)

*) Vybral jsem pro čtenáře Vojenské mysli pouze některé poznatky sociologického a sociálně psychologického výzkumu, který skončil v únoru t. r. Viz „Orientační výzkum funkcí Svazarmu v přípravě branců na sociální roli vojáků a postoje branců k přípravě“. Závěrečná zpráva je k dispozici v knihovně VPA KG a VVP sociologie armády VÚSV a má 393 stran textu a asi 200 stran příloh. Údaje se týkají těch vojáků základní služby, kteří t. č. tvoří 1. ročník.

Z personální skladby naší armády vyplývá, že její sociální strukturu tvoří tři elementy: civilní zaměstnanci, vojáci z povolání a vojáci základní služby. Civilní zaměstnanci tvoří asi $\frac{1}{3}$ počtu a spolu s profesionálními vojáky tvoří **stálý prvek sociální struktury armády**.

Progresivní část vojáků z povolání si v té souvislosti zvláště uvědomuje dvě skutečnosti. Předně, že modernost armády zahrnuje také **určitý charakter mezilidských vztahů** mezi těmito elementy. Za druhé, že **předpokladem vysoké bojeschopnosti armády je určitá relativní sociální rovnováha armády jako sociálního systému**. Vojáci základní služby, kteří tvoří **variabilní prvek** sociální struktury armády, každoročně s periodickou pravidelností rozkolísávají tuto sociální rovnováhu. Armády všech industriálních společností věnují nemálo úsilí regulaci toho zdroje své sociální lability. Oblast formování interpersonálních vztahů je závažnou stránkou této sociální rovnováhy, které zatím naše armáda nevěnuje dostatečnou teoretickou ani praktickou pozornost. V požadavcích na předvojenskou přípravu neadekvátně provádí **dvoji redukci**: redukuje své požadavky na **odbornou přípravu**, přesněji přípravu k určitému profesnímu řidičům, spojařům atd.; absolutizují své potřeby a zájmy a **podstatně méně přitom přihlížejí k potřebám a zájmům mladé generace**. Logicky se proto i u nás dostává do popředí zájmu výzkumu i praxe oblast doplňování ozbrojených sil, která je pro společenskou vědu, snad s výjimkou vojenské vědy, velkým bílým místem. Citovaný výzkum je tak první větší splátkou na konto tohoto dluhu.

Věnovat pozornost interpersonálním vztahům mezi vojáky, zvláště mezi důstojníky a vojáky základní služby, je významné také proto, že vojáci základní služby po odchodu z armády mají podstatný vliv na utváření postojů civilní veřejnosti k armádě, která je pro ně personifikována především osobností důstojníka.

NĚKTERÉ DETERMINANTY UTVÁŘENÍ POSTOJŮ BRANCŮ K DŮSTOJNICKÉMU SBORU

Utváření postojů a hodnocení mezilidských vztahů mezi vojáky základní služby a důstojníky naší armády mimo jiné¹⁾ podmiňují:

1. Širší společenské souvislosti, především změny v hodnotové orientaci mladé generace a zvláště charakter vztahů nadřízený — podřízený v civilní oblasti.

2. Příčiny, které se vážou k procesům vývoje v armádě. Mám na mysli dvě okolnosti:

— změny, jimiž procházel důstojnický sbor a které se odrazily ve vztazích vojáků základní služby — důstojníků; poznatky z praxe těchto změn předává bývalý a současný voják základní služby v podobě mínění, postojů, stereotypů, předpokladů a hodnocení jako štafetu nové smně branců;

— požadavky armády a výsledky předvojenské přípravy branců v oblasti těchto interpersonálních vztahů.

Jestliže v nedávné minulosti a nyní s novou vehemencí civilní společnost hamletovsky signalizuje, že není něco v pořádku ve vztazích mezi armádou a společností, mají společenské vědy v armádě povinnost signalizovat, že charakter vztahů mezi nadřízenými a podřízenými u mladé generace má svou podstatu a počátek vývoje v civilní společnosti před příchodem mládeže do armády. Charakter těchto vztahů podstatně ovlivňuje utváření vztahů mezi vojáky základní služby a důstojnickým sborem armády.

Jestliže kulturu mezilidských vztahů v oblasti nadřízený — podřízený v civilní společnosti pociťuje a hodnotí mladá generace tak kriticky, jak ukázal výzkum, přes určité subjektivní nadsazení lze usuzovat, že tato kritika odráží naléhavé potřeby, které jsou akklamovány jako **podstatný zájem mládeže dosáhnout v této oblasti změny**. V mnohém ohledu **není podstatný rozdíl v požadavcích branců na funkce a jednání civilních a vojenských nadřízených, důstojníků**. Až na určité odlišnosti je umožněno a modifikováno ve specifické kultuře armády to, co se již nalézá ve společnosti. Ve své většině se potvrdila pracovní hypotéza, že **na formování postojů k důstojníkům se**

podstatně podílejí postoje branců k civilním nadřízeným. Branci přenášejí hodnocení a postoje (kladné i záporné), které mají k civilním vedoucím a potenciální vojenské vedoucí — důstojníky. **Hladina kritičnosti a její charakter tvoří bázi, na které se začínají utvářet postoje k důstojnickému sboru ještě před vstupem do armády.**

Z tohoto základu se začíná vydělovat (pod vlivem blízkého se vstupu do armády i vlivem působení předvojenské přípravy a informací o interpersonálních vztazích mezi oběma skupinami, které proudí z armády zvláště od vojáků základní služby), určitá specifika požadavků branců na funkce a jednání vojenské vedoucího.

Tak např. požadavek „neformálních, přátelských, kamarádských, lidských vztahů“ dosahuje jedné z nejvyšších frekvencí [30,6 %] a je u vojenského vedoucího zdůrazňován jen o 4 % výše než u civilních vedoucího.²⁾ Očekávaná specifika armády umocňuje ve vědomí branců již tak vysoký pocit potřeby a touhy po „kamarádství, přátelství, lidských vztazích“. Je to přirozené, neboť vstupem do armády dochází k přerušení řady sociálních vazeb s rodinou, přáteli, kamarády, spolupracovníky. Tato skutečnost vede ke ztrátě nezbytné potřeby — pocitu jistoty — které mají možnost a potřebu kompenzovat dvojím způsobem: navázáním formálních vazeb k vojenským vedoucím a neformálních vazeb uvnitř skupiny vojáků základní služby — mezi lidmi, kteří se ocitli v téměř shodné sociální situaci. O co méně je možné navázat kontakty směrem k roli nadřízeného, zvláště důstojníka, o to více **a pevnější musí být vazby uvnitř skupiny vojáků základní služby 1. ročníku**, aby byl znovu získán pocit jistoty a snížen stav ohrožení vzniklý přechodem do nového prostředí.

Poznatky svědčí o tom, že je **silný pocit potřeby navázat kontakty k osobě potencionálního velitele**, který je představitelem světa dospělých, především však významným článkem hierarchické struktury armády a vlastníkem mocenské pozice, na jejíž základně rozhoduje o mnohém významném v životě vojáka. Potřeba těchto kontaktů pravděpodobně prudce vzrůstá v prvním období po nástupu vojáků základní služby.

Jiná je otázka, zda důstojnický sbor teoreticky i prakticky jednáním doce-

¹⁾ Jednou z podstatných determinantů utváření těchto vztahů je charakter osobnosti adolescenta. Viz např. práce světové úrovně našeho psychologa V. Příhody, Ontogeneze lidské psychiky zvláště, str. 45—79, 127—134.

²⁾ Údaje byly získány kategorizací odpovědí na otevřené otázky, čímž bylo sníženo podstatně nebezpečí sugestivních zkreslení. Dotázaní měli možnost udát tři vlastnosti jednání a požadavků kladného a tři záporného charakteru.

ňuje uspokojení této naléhavé potřeby vojáků pro vývoj vztahů obou skupin, pro fungování armády i utváření postojů civilní veřejnosti k profesionálním vojákům. O to více má na utváření vzájemných vztahů význam takové jednání profesionálních vojáků, které je kvalifikováno jako „povýšené, nadřazené chování, domýšlivost na své postavení“, jehož četnost je poměrně vysoká. Malou útechou je fakt, že četnost jen málo převyšuje četnost hodnocení civilních nadřízených (20,9 % : 22 %). Objektivním základem tohoto pocitu a hodnocení je hierarchický charakter sociální struktury armády, který vtiskuje určité rysy jednání a chování důstojnickému sboru.

Mládež těžce nese takové jednání, které je **výrazem nedostatečné orientace na nadřízené**, akklamované jako požadavek „porozumění, pochopení pro potřeby a zájmy mládeže“, u něhož jsou rovněž vyšší požadavky branců na vojenské nadřízené (17,6 % : 20,9 %). Podobně bych mohl sdělit řadu poznatků o požadavcích branců na funkce a chování vojenského a civilního vedoucího a uvést tak další důkazy k tezi o přenášení postojů, hodnocení, ale i předpokladů a sociálních nálad branců k civilním vedoucím na vojenské vedoucí — důstojníky.

Znamená snad předchozí zjištění, že armáda je odkázána pasivně čekat, až se nahromadí určitá suma sociologických a sociálně psychologických poznatků, až se rozvine praxeologie a využívání zásad rodící se sociotechniky a inženýrské psychologie v našich závodech? Přirozeně nikoli.

Snad žádná hodnota není podstatě armády jako instituci i sociální skupině — důstojnickému sboru — tak cizí, jako pasivita. **Armáda je relativně autonomním sociálním systémem s výrazným cílovým chováním.** Ani oblast interpersonálních vztahů není jednoznačně a zcela určena stavem, dosaženým v civilní společnosti. Nemalý vliv na utváření těchto vztahů má i armáda.

Druhý faktor, s nímž musí armáda počítat, je stav interpersonálních vztahů, který je způsoben její vlastní činností. Výsledky těchto vztahů jsou zafixovány v podobě postojů, předpokladů, hodnocení ve vědomí především vojáků základní služby, kteří se každoročně vracejí domů. Je známo již nejen to, že tito vojáci jsou hlavní vztahovou skupinou,³⁾ která in-

formuje nastupující brance o poměrech v armádě, ale i to, jaké poznatky předávají z oblasti interpersonálních vztahů.⁴⁾ Přirozeně, že tyto předávané postoje, předpoklady atd. jsou zkresleny subjektivní zkušeností i procesem předání, neboť nově nastupující bránci je má nikoli z vlastní zkušenosti, nýbrž z „druhé ruky“. S některými údaji čtenáře seznámím.

Vyjádřím se dříve ještě k požadavkům, které klade armáda na předvojskou přípravu branců v oblasti interpersonálních vztahů. Tento požadavek se objevuje pouze v obecné a tradiční podobě v programech politické přípravy o „neexistenci společenských rozdílů mezi vojáky a veliteli“, neboť „všichni jsou příslušníky dělnické třídy, rolnictva a pracující inteligence“. Nové vydání obsahových a metodických tezí pro politické školení branců se odvolává na „morálně politickou jednotu velitelů a vojáků, která vyplývá z našeho společenského zřízení...“ atd. Pomyslná jednota společnosti, tradičně hlásaná po léta, našla své vyjádření i zde. Rozbíjení negativních postojů a předpokladů a utváření pozitivních postojů k důstojnickému sboru v předvojské přípravě jako jeden z podstatných cílů adaptačního procesu uniká pozornosti armády. Jaká je efektivita vlivu předvojské přípravy v tomto ohledu a jaké jsou požadavky branců, uvedu v další části.

MĚNÍ SE HODNOCENÍ A POSTOJE BRANCŮ K DŮSTOJNICKÉMU SBORU PŮSOBENÍM PŘEDVOJENSKÉ PŘÍPRAVY⁵⁾

Při odpovědi na tuto otázku je nutné vzít v úvahu, že změny mohou způsobit:

- vliv činnosti Svazarmu;
- faktor času, tj. s blížící se dobou nástupu vojenské základní služby se vyhraňuje potřeba vypracovat si určité postoje k této sociální skupině;
- působení informací vztahových

⁴⁾ Tyto poznatky sdělím vojenské veřejnosti v nejbližší vhodné době.

⁵⁾ Ve výzkumu bylo použito techniky panelového šetření a srovnání s kontrolní skupinou branců, kteří nebyli zařazeni do předvojské přípravy. První dotazování (označení I) bylo na začátku intenzivního výcviku. Na základě zkušeností šetření I. bylo provedeno šetření vztahů pomocí anonymního dotazníku (označení „d“), s nímž srovnávám většinu údajů. Druhé (označení II) při jeho ukončení; tehdy byla zkoumána i kontrolní skupina nezařazených — označení II A.

³⁾ „Skupina, s níž se jednotlivci vnitřně ztotožňují a jejíž normy a hodnoty akceptují jako platné modely pro svou činnost, se označuje jako vztahová skupina“. Z. Strmiska, Současné teorie společenské struktury, 1986, str. 42.

skupin, zvláště bývalých a současných vojáků základní služby.⁶⁾

Hodnocení bylo sestaveno na základě kategorizací odpovědí na dvě otevřené otázky:

„Jaké kladné vlastnosti by podle Vašeho názoru měl mít Váš velitel? (Uveďte pouze tři, které pokládáte za nejdůležitější).“

„Jaké vlastnosti byl podle Vašeho názoru neměl mít Váš velitel? (Uveďte jen tři, které pokládáte za nejdůležitější).“

Ke třídění odpovědí byla zvolena dvě hlediska:

— sociálně psychologické pojetí funkce vedoucího;

— určitá charakteristika jednání vedoucího.

Vliv předvojenské přípravy je možné hodnotit na základě srovnání dvou údajů:

a) jaká byla a jak se změnila frekvence četnosti jednotlivých požadavků a tím pořadí na vojenské vedoucí u branců zařazených do předvojenské přípravy;

b) srovnáním údajů skupiny zařazených a nezařazených branců do přípravy, kteří předstoupili kontrolní skupinu (viz tabulku 1).

V případě pozitivního vymezení požadavků se pořadí na prvních třech místech tabulky u branců zařazených do předvojenské přípravy změnilo jen částečně. To svědčí o tom, že naléhavost požadavků zůstává zachována v podstatě na stejné úrovni.

Vzrostly podstatně požadavky na funkci velitele, jako kontrolora vnitřních vztahů u výběrového souboru II 29,1 : 35,3). Kontrolní skupina II A akluje tento požadavek ještě častěji (41,9). Nejvyšší četnosti dosáhl požadavek být „spravedlivý“, „objektivní“, který vzrostl během předvojenské přípravy z 11,9 % na 19,2 %. U skupiny nezařazených je v podstatě stejný 22,6 %. Pozoruhodně vysoká je četnost požadavku, aby velitel byl „přísný a náročný“; v průběhu předvojenské přípravy se nezměnil, přičemž není rozdíl mezi branci, kteří absolvovali předvojenskou přípravu, a mezi kontrolní skupinou (10,6 : 11,9 : 13,6).

Údaje svědčí o tom, že hodnotu ideje „spravedlnosti“, „objektivnosti“ je pro brance mimořádně důležitá a podstatně se zvyšuje pravděpodobně vlivem faktoru času.

Aby důstojník plnil funkci kontrolora vnitřních vztahů ve vojenské skupině je

⁶⁾ Objem informací o životě a poměrech v armádě se během 6 měsíců u zařazených branců zvýšil o 50 %, u nezařazených — 40 %, přičemž charakter získaných informací byl rozporný. Údaje o důstojnickém sboru jsou převážně hodnoceny jako záporné.

nutné, aby byl seznámen se specifickými problémy struktury vztahů v této skupině. Typ vojenské skupiny a jeho pozice a role mu neumožňuje, aby byl pokládán za „jednoho z členů skupiny“. Distancuje-li se však příliš od členů skupiny, je-li mezi ním a vojáky příliš velký společenský odstup, nezná podrobnosti struktury skupiny a není schopen plnit tuto, z hlediska vojenské mládeže mimořádně důležitou funkci.

Nezměnila se četnost požadavků takového jednání a chování, které je charakterizováno jako „neformální přátelské vztahy k podřízeným“. Tato hodnota je nezměněna pravděpodobně při nejmenším ze dvou důvodů. Odráží typickou vlastnost mládeže — touhu po přátelství, družnosti, schopnost navazovat nové kontakty a vztahy. Za druhé předpokládá, že tento její zájem uspokojí vojenský kolektiv — nevidí tedy tuto hodnotu ohroženou.

Podobně je tomu u hodnocení jednání, které je charakteristické orientací na podřízené a funkci otcovské postavy. Ani zde nejsou podstatné rozdíly mezi branci, kteří absolvovali předvojenskou přípravu, a těmi, kteří ji neabsolvovali.

Poklesly požadavky na velitele jako vzor morálních vlastností. Rozdíl mezi souborem II a II A je zanedbatelný. To vede k závěru, že pokles je pravděpodobně způsoben faktorem času, nikoli předvojenskou přípravou. Nejvyšší četnosti dosáhl požadavek být „upřímný, přímý“ (soubor, který absolvoval předvojenskou přípravu 14,2 %) a „čestný, zásadový, poctivý“ (5,2 %). Údaje v tabulce (viz bod 7) signalizují, že s blížící se dobou nástupu pocítují branci naléhavěji potřebu a zájem, aby je velitel „chránil“ před 2. ročníkem, aby plnil funkci arbitra v očekávaných sporech a konfliktech.

Pozoruhodné je, že zařazení branci pravděpodobně pod vlivem odborného výcviku ve Svazarmu poněkud častěji požadují, aby velitel plnil funkci experta, než je tomu u nezařazených branců. Je to způsobeno tím, že ve skupině branců zařazených do přípravy je více jednotlivců, v jejichž hodnotové orientaci hodnota odbornosti je častější dominantou než u těch, kteří neabsolvovali předvojenskou přípravu. Branci naléhavěji pocítují, a proto častěji požadují takové činnosti velitele, které spadají do oblasti mezilidských vztahů. Hledisko odbornosti je, alespoň v této době, pro ně druhořadé. Citlivý postoj cvičitelů Svazarmu, zvláště důstojníků k brancům a zvlášť citlivý postoj velitelů k nováčkům pravděpodobně významně ovlivní proces utváření auto-

Tabulka 1.

Hledisko třídění		Požadované vlastnosti a chování						Odmítané vlastnosti a chování					
		poř. čís.	d	poř. čís.	II	poř. čís.	II A	poř. čís.	d	poř. čís.	II	poř. čís.	II A
1.	Charakter jednání: neformální přátelské vztahy k podřízeným	1	32,4	2	32,7	2	33,7	2	22,7	1	23,4	1	34,7
2.	vedoucí jako vzor*) některých morálních vlastností; důstojník jako vzor (obecně)	2	31,2	3	27,3	3	25,2	3	20,4	4	18,6	3	24,3
3.	vedoucí jako kontrolor vnitřních vztahů	3	29,1	1	35,3	1	41,9	1	42,4	3	19,2	2	33,7
4.	charakter jednání a funkce: orientace na podřízené a funkce otcovské postavy	4	20,9	4	21,7	4	24,5	5	5,1	6	3,0	5	5,4
5.	vedoucí jako expert	5	15,6	5	13,8	5	9,7	6	4,6	5	3,5	6	5,2
6.	vedoucí jako vzor některých prvků jednání a chování	6	4,8	6	4,7	7	3,7	4	18,7	2	21,2	4	20,8
7.	vedoucí jako arbitr	7	1,3	7	4,4	6	5,9	–	–	–	–	–	–
8.	jiná odpověď**)		14,2		19,3		21,3		12,3		19,3		8,4
9.	neodpověděl		5,9		4,1		4,0		8,4		4,7		5,3

*) Celkový souhrn přesahuje 100₀%, protože dotázaní měli možnost označit až 3 vlastnosti.

**) Poměrně vysoký podíl kategorie „jiná odpověď“ je způsobeno hlavně charakterem zvolených hledisek. Řadu dalších mnohdy příliš obecných výpovědí o vlastnostech velitelů, jako např. „dobrý“, je nemožné jednoznačně zařadit pod některé hledisko.

rity velitelů, zejména v prvním období po nástupu vojenské základní služby.

Odmítané vlastnosti, jednání a chování velitelů svědčí

— především z četnosti jejich výskytu je možné usuzovat na naléhavost potřeby a zájmu branců na určitých činnostech, funkcích velitelů a tím zároveň potvrdit nebo korigovat pozitivně vymezené požadavky;

— z čeho mají branci obavy, které funkce, resp. jednání a chování velitelů jim bude svým způsobem nepřijemné;

— o informacích, které obdrželi od různých vztahových skupin, především od vojáků základní služby.

Výrazně dominují požadavky na velitele jako **kontrolora vnitřních vztahů**. (Dotazník = 42,4.) Prudký pokles těchto požadavků u souboru II lze vysvětlit hlavně rozdílností použité techniky, zčásti pozitivním vlivem působení Svazarmu. Vliv Svazarmu do jisté míry potvrzuje srovnání souboru II a II A u tohoto požadavku, kde je největší rozdíl mezi oběma skupinami (II — 19,2; II A = 33,7!).

Další významný rozdíl je mezi četností požadavku „**neformálních přátelských vztahů velitelů k podřízeným**“ u souboru II a II A. Svědčí o tom, že tento požadavek je pocíťován daleko častěji u branců kontrolní skupiny než u těch, kteří absolvovali výcvik. V tom smyslu lze korigovat i předchozí závěr — určitý pozitivní vliv Svazarmu se projevil i v této oblasti.

Podobný, avšak méně výrazný rozdíl je u požadavku na vedoucího jako **vzoru morálních vlastností**.

Pozoruhodný je rozdíl mezi pozitivním a negativním vymezením funkce **vzoru velitele v jednání a chování**, kdy záporné vymezení je **troj- až čtyřnásobně vyšší**. Nejvíce je odmítáno takové jednání jako hrubost, vulgárnost, hulvátské chování, křik a bezohlednost. Četnost se u zařazených branců zvýšila (12,1:16,1). U nezařazených branců je na téže výši jako u zařazených na počátku výcviku (13,1). Signalizuje to, že u části branců jsou již určité stereotypy i předsudky o velitelích, nejspíše ovlivněné informacemi vztahových skupin a u zařazených branců pravděpodobně vlivem jejich vlastních zkušeností se zvyšují o $\frac{1}{3}$ (!) vzhledem k době zahájení předvojenské přípravy.

Pokusím se shrnout odpověď na otázku, zda předvojenská příprava ovlivňuje utváření postojů branců k důstojnickému sboru do několika závěrů.

1. Celkově lze na základě získaných údajů a jejich srovnání usuzovat, že **předvojenská příprava branců nemění podstatně postoje k důstojnickému sboru**. Dílčích výsledků je dosahováno u hodnocení „**neformálních přátelských vztahů k podřízeným**“; funkce vedoucího jako kontrolora vnitřních vztahů; funkce vedoucího jako vzoru některých morálních vlastností; záporný, výraznější vliv se projevuje u funkce vzoru některých prvků jednání a chování.

Uvážíme-li, že branci, kteří neabsolvovali předvojenskou přípravu, představují 40 % těch, kteří každoročně nastupují do armády (vyjma vysokoškoláků) nejsou ani tyto dílčí výsledky zanedbatelné.

2. Soudím, že **společným jmenovatelem požadavků branců na funkce nadřízeného a charakter jeho jednání a chování jsou potřeby, zájmy i obavy z obtíží adaptovat se té straně sociálních vztahů (nadřízený — podřízený)**, která plyne především a převážně z hierarchické struktury armády.

3. Objektivní potřeby systému (armády) a subjektivně pocíťované a vyjádřené, avšak rovněž objektivní potřeby a zájmy jednotlivce mohou být a často pravděpodobně jsou **jedním z významných zdrojů napětí a konfliktů ve vztazích obou sociálních skupin v armádě**. Objektivním základem je rozdílná pozice a role vojáka základní služby a profesionálního vojáka. Subjektivním základem je nedoceňování této oblasti a jejího významu pro armádu společenskými vědami a praxí.

4. **Racionalizačním úsilím je možné ovlivnit početnost, charakter projevu i způsob řešení konfliktů ve vztazích obou sociálních skupin.**

Racionalizovat úsilí armády v tomto směru vyžaduje docenit objektivnost těchto požadavků mládeže, které mají charakter potřeb a zájmů. Není-li systém (armáda) z různých důvodů schopen respektovat tyto potřeby a zájmy mládeže v míře, která nenarušuje jeho intence a integritu, není tato skupina schopna (racionální aspekt) ani ochotna (citovaný aspekt vztahů) uspokojovat svou činností ve vojenských rolích potřeby zájmy fungování systému armády. Určující stránkou těchto vztahů je **profesionální voják, jeho pozice a role v sociální struktuře armády**. Armáda v očích mládeže nemá imaginární podobu, je personifikována osobností důstojníka. Má možnost a je nutné v zájmu armády, mládeže i ve svém vlastním úsilí o změnu současného charakteru těchto vztahů. Racionalizační úsilí našich potencionálních protivníků je v tomto směru na mnohem vyšší úrovni.